

<https://doi.org/10.62837/2026.7.387>

BABAYEVA MƏLAHƏT RAMİZ QIZI
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
ADPU, Ədəbiyyat kafedrası
e-mail milababayeva@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-3600-8499>

BİRİNCİ TÜRKOLÖJİ QURULTAY VƏ AZƏRBAYCAN FOLKLORŞÜNASLIĞI

Xülasə

1926-cı il fevralın 26-dan martın 5-nə qədər Bakıda keçirilən Birinci Türkoloji Qurultay, Azərbaycanın və bütövlükdə türk dünyasının elmi-mədəni tarixində ən mühüm dönüm nöqtələrindən biri hesab olunur. Bu hadisə sadəcə dilçilik və əlifba islahatları ilə məhdudlaşmamış, həm də Azərbaycan folklorşünaslıq elminin fundamental akademik təməllərini atmışdır. Qurultaya qədərki dövrdə şifahi xalq yaradıcılığı nümunələrinin toplanması daha çox pərakəndə və maarifçilik xarakteri daşıyırdısa, Bakı qurultayından sonra bu fəaliyyət rəsmi elmi status qazanmışdır. Məqalədə qurultayın gətirdiyi metodoloji yeniliklər geniş təhlil edilir. Xüsusilə, akademik Sergey Oldenburqun folklorun toplanmasında subyektivliyi aradan qaldırmaq üçün fonograf kimi texniki vasitələrdən istifadənin zəruriliyi barədəki çıxışı Azərbaycan elmi üçün inqilabi addım idi. Qurultay, folklor nümunələrinin yazıya alınması zamanı dialekt xüsusiyyətlərinin, şivə elementlərinin və söyləyicinin fərdi üslubunun toxunulmaz qalması tələbini mütləq bir şərt kimi qarşıya qoydu.

Tədqiqatın mərkəzində dayanan digər vacib məqam, qurultayın "Kitabi-Dədə Qorqud", "Koroğlu" və "Manas" kimi dastanlara yanaşma tərzidir. Aleksandr Samoyloviç və Bəkir Çobanzadə kimi nəhəng alimlərin məruzələrində bu abidələr lokal mülkiyyət çərçivəsindən çıxarılaraq, ortaq türk mirası kimi dəyərləndirilmişdir. Bu yeni paradigma folkloru xalqın etnogenezini, tarixi coğrafiyasını və dil keçmişini öyrənən strateji bir mənbəyə çevirdi. Məqalədə qurultaydan dərhal sonra Vəli Xulufu və Hənəfi Zeynallı kimi alimlərin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən ilk sistemli toplama hərəkəti və yaradılan fonotekstlərin əhəmiyyəti işıqlandırılır. Lakin qurultayın bu müsbət elmi irsi 1930-cu illərin repressiyaları zamanı "pantürkizm" və "millətçilik" ittihamları ilə kəskin təzyiqlərə məruz qalmışdır. Yekun olaraq vurğulanır ki, 1926-cı il qurultayı folklorşünaslığı "sadə xalq əyləncəsi" səviyyəsindən çıxarıb, onu milli kimliyin elmi pasportuna çevirmişdir.

Açar sözlər: Türkoloji Qurultay, folklorşünaslıq, metodologiya, ortaq türk irsi, dastanlar, repressiyalar, Bəkir Çobanzadə.

ПЕРВЫЙ ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЙ СЪЕЗД И АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Аннотация

Бабаева Малахат Рамиз кизи
Доктор философии в области филологии, доцент
АГПУ, кафедра литературы
milababayeva@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-3600-8499>

Первый Тюркологический съезд, прошедший в Баку с 26 февраля по 5 марта 1926 года, считается одним из важнейших поворотных моментов в научно-культурной истории Азербайджана и всего тюркского мира. Это событие не ограничилось лишь вопросами лингвистики и реформы алфавита; оно заложило фундаментальные академические основы азербайджанской фольклористики как самостоятельной науки. Если в досъездовский период сбор образцов устного народного творчества носил разрозненный и просветительский характер, то после Бакинского съезда эта деятельность получила официальный научный статус. В данной статье представлен подробный анализ методологических новшеств, привнесенных съездом. В частности, выступление академика Сергея Ольденбурга о необходимости использования технических средств записи, таких как фонограф, для устранения субъективности при сборе фольклора стало революционным шагом для азербайджанской науки. Съезд выдвинул в качестве обязательного условия требование сохранения диалектных особенностей, элементов говора и индивидуального стиля сказителя при фиксации фольклорных текстов.

Другим важным аспектом исследования является подход съезда к таким памятникам, как «Китаби-Деде Коркуд», «Кероглу» и «Манас». В докладах таких выдающихся ученых, как Александр Самойлович и Бекир Чобанзаде, эти памятники были выведены за рамки локальной собственности и оценены как общее тюркское наследие. Эта новая парадигма превратила фольклор в стратегический источник для изучения этногенеза, исторической географии и языкового прошлого народа. В статье освещаются первые систематические экспедиции по сбору фольклора под руководством таких ученых, как Вели Хулуфлу и Ханафи Зейналлы, а также значение созданных после съезда фоноархивов. Однако это положительное научное наследие съезда в период репрессий 1930-х годов подверглось резкому давлению по обвинениям в «пантюркизме» и «национализме». В заключение подчеркивается, что съезд

1926 года вывел фольклористику с уровня «простого народного развлечения» и превратил ее в научный паспорт национальной идентичности.

Ключевые слова: Тюркологический съезд, фольклористика, методология, общее тюркское наследие, эпос, репрессии, Бекир Чобанзаде.

THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS AND AZERBAIJANI FOLKLORISTICS

Abstract

Phd, Docent, Babayeva Malahat Ramiz gizi

ASPU, Department of Literatura

milababayeva@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-3600-8499>

The First Turkological Congress, convened in Baku from February 26 to March 5, 1926, serves as a seminal milestone in the scientific and cultural annals of Azerbaijan and the broader Turkic world. This historic assembly transcended simple linguistic debates or alphabet reforms; it fundamentally laid the academic groundwork for the establishment of folkloristics as a rigorous scientific discipline in Azerbaijan. Prior to this congress, the collection of oral folk heritage was largely sporadic and served enlightenment purposes; however, following the Baku congress, these activities achieved formal academic status. This paper provides a comprehensive analysis of the methodological innovations introduced during the congress. In particular, Academician Sergey Oldenburg's proposal regarding the necessity of using technical recording devices, such as the phonograph, to eliminate subjectivity in collection efforts was a revolutionary leap for Azerbaijani science. The congress established as a mandatory requirement that folklore transcripts must strictly preserve dialectal nuances, local speech patterns, and the individual style of the storyteller.

Another critical focus of the research is the congress's interpretative framework for epic monuments such as "The Book of Dede Korkut," "Koroglu," and "Manas." In the presentations of distinguished scholars like Alexander Samoylovich and Bekir Chobanzade, these masterpieces were elevated from local artifacts to a shared Turkic heritage. This paradigm shift transformed folklore into a strategic primary source for investigating ethnogenesis, historical geography, and linguistic evolution. The article highlights the first systematic collection movements and the creation of phono-archives led by scholars such as Vali Khulufli and Hanafi Zeynalli immediately following the congress. However, this positive scientific legacy faced severe persecution during the repressions of the 1930s under accusations of "Pan-Turkism" and "nationalism." The research concludes that the 1926 congress successfully transitioned folkloristics from the level of "simple folk entertainment" to

a fundamental pillar of national identity, providing a scientific "passport" for the cultural memory of the Turkic people.

Keywords: Turkological Congress, folkloristics, methodology, shared Turkic heritage, epics, repressions, Bekir Chobanzade.

Giriş. 1920-ci illərin əvvəllərində türk dünyası həm siyasi, həm də elmi baxımdan böyük bir yenilənmə və integrasiya dalğası içərisində idi. Bu dövrdə müxtəlif türk xalqları arasında ortaqlıq elmi-mədəni dil tapmaq cəhdləri güclənmişdi və məhz Bakı bu prosesin mərkəzinə çevrilmişdi. Bakının seçilməsi təsadüfi deyildi; o zaman Azərbaycan həm ərəb əlifbasından latın qrafikasına keçid (yeni əlifba hərəkəti) kimi mütərəqqi islahatların öncüsü idi, həm də zəngin türkoloji ənənələrə malik mütəxəssis bazasına sahib idi. Belə bir mühitdə 1926-cı ilin Birinci Türkoloji Qurultayı sadəcə bir görüş deyil, türkologiyanın taleyini həll edən tarixi hadisə kimi meydana çıxdı.

1. Qurultayda folklor və ortaqlıq abidələr məsələsi.

1926-cı il fevralın 26-da Bakının möhtəşəm memarlıq incisi olan İsmailiyyə binasında işinə başlayan Birinci Türkoloji Qurultay, folklorun toplanması və dastanların tədqiqi məsələsində “həvəskar toplama” dövrünü qapadıb, “elmi metodologiya” dövrünü açan ən mühüm tarixi hadisədir. Bu qurultayda qəbul edilən qərarlar şifahi xalq yaradıcılığını sadəcə bir əyləncə və ya etnoqrafik maraq obyektinə olmaqdan çıxarıb, onu millətin tarixini, dilini və psixologiyasını öyrənən fundamental bir elm sahəsinə çevirdi.

Qurultayda folklorun öyrənilməsinə dair qəbul edilən vahid metodologiya üç əsas sütun üzərində qurulmuşdu: dəqiq qeydiyyat, müqayisəli təhlil və linqvistik bütövlük. O dövrə qədər toplayıcılar folklor mətnlərini kağıza köçürərkən çox vaxt dialekt xüsusiyyətlərini “düzəldir”, mətni ədəbi dilə uyğunlaşdırırdılar. Qurultay isə bu yanaşmanı kəskin tənqid edərək, folklorun olduğu kimi – bütün fonetik və morfoloji xüsusiyyətləri ilə qeydə alınmasını tələb etdi. Sergey Oldenburq öz məruzəsində qeyd edirdi ki, folklor nümunəsi yalnız fonograf və ya dəqiq transkripsiya vasitəsilə qeydə alındıqda elmi sənəd statusu qazanır [Ольденбург, С. 1926, стр. 254].

“Kitabi-Dədə Qorqud”, “Koroğlu” və “Manas” kimi dastanların ortaqlıq türk mirası kimi dəyərləndirilməsi qurultayın ən strateji qərarlarından biri idi. Vahid metodologiya tələb edirdi ki, dastanlar lokal mühitlə məhdudlaşdırılmamalı, onların müxtəlif türk xalqlarındakı variantları müqayisəli şəkildə öyrənilməlidir. Aleksandr Samoylovich vurğulayırdı ki, dastanların variantlarındakı fərqlər deyil, onları birləşdirən «epik nüvə» türk xalqlarının mənşə birliyinin ən böyük sübutudur [Самойлович, 1926, стр. 148]. Bu yanaşma dastanları sadəcə bədii mətn deyil, həm də sosioloji və antropoloji bir mənbə kimi tədqiq etməyə yol açdı.

Qurultayda qəbul edilən bu metodoloji qərarlar Azərbaycanda folklorşünaslığın institusional inkişafına birbaşa təkan verdi. Bəkir Çobanzadənin təbirincə desək, folklor artıq dilin və tarixin «laboratoriyası» idi [Çobanzadə, 1926, s.112]. Bu elmi xəttin nəticəsi olaraq, 1920-ci illərin sonundan etibarən Vəli Xulufli və Hənəfi Zeynallı kimi alimlər Azərbaycanın bölgələrindən minlərlə folklor nümunəsini yeni akademik standartlarla toplamağa başladılar.

Lakin bu vahid metodologiyanın gətirdiyi “türk birliyi” və “ortaq mədəniyyət” perspektivi 1930-cu illərin repressiyaları zamanı “pantürkizm” ittihamı üçün əsas kimi istifadə edildi. Alimlərin məhz bu elmi prinsiplərə sadıqlığı onların taleyində faciəvi rol oynasa da, İsmailiyyə binasında cızılan o strateji xətt Azərbaycan folklorşünaslığının bugünkü müasir simasını müəyyən edən ən sağlam akademik təməldir.

Akademik Serqey Oldenburqun məruzəsi xalq yaradıcılığının elmi-texniki metodlarla qeydə alınmasına dair ən mütərəqqi yanaşmaları özündə birləşdirirdi. Onun əsas tezisi ondan ibarət idi ki, folklor sadəcə keçmişin qalığı deyil, millətin yaşayan yaddasıdır. Oldenburq vurğulayırdı ki, şifahi xalq yaradıcılığı nümunələri sürətlə itir və onları “canlı sənədlər” kimi qorumaq üçün təcili sistemli fəaliyyətə ehtiyac var. O, ilk dəfə olaraq folklorun toplanmasında fonograflar kimi texniki vasitələrdən istifadənin zəruriliyini irəli sürdü. S. Oldenburq folklorun toplanmasında “subyektivliyin” aradan qaldırılması üçün texniki vasitələrin (fonografların) tətbiqini tələb edirdi. O, hesab edirdi ki, insan qulağı musiqi və sözün ahəngini kağıza köçürərkən xətalara yol verir. “Biz şifahi xalq yaradıcılığını yalnız eşitməklə deyil, səsin bütün rənglərini qoruyan aparatlarla (fonograflarla) qeydə almalıyıq ki, xalqın ruhu olduğu kimi sənədləşsin” [Ольденбург, С. 1926, стр. 254]. Bu, Azərbaycan elmi üçün inqilabi bir çağırış idi; çünki bu, musiqi və mətnin ahəngini pozmadan, dialekt xüsusiyyətlərini qoruyaraq qeydə almağa imkan verirdi.

Görkəmli türkoloq Bəkir Çobanzadənin qurultaydakı məruzəsi Azərbaycan və digər türk dillərinin tədqiqində folklorun həlledici rolunu elmi şəkildə əsaslandırır. Çobanzadə folkloru dilin genetik kodu hesab edirdi. O, qeyd edirdi ki, terminologiya yaratmaq və ədəbi dili milliləşdirmək istəyiriksə, mütləq dialektlərə və xalqın yaratdığı şifahi xəzinəyə müraciət etməliyik. Alimin yanaşması sosiolinqivistik xarakter daşıyırdı: o, xalqın məişətini, inancını və psixologiyasını öyrənmədən onun dilini dərinlən anlamağın qeyri-mümkün olduğunu müdafiə edirdi. Bu məruzə Azərbaycan alimləri üçün bir metodoloji yol xəritəsi oldu və folklorşünaslığı dilçiliklə sıx şəkildə birləşdirdi.

B. Çobanzadə üçün folklor sadəcə ədəbiyyat deyil, dilin saflığını qoruyan ən böyük xəzinə idi. O, türk dillərinin terminoloji bazasının qurulmasında dialektlərin və folklorun sosioloji aspektdən öyrənilməsini mütləq sayırdı. “Türk dillərinin elmi qrammatikasını və terminologiyasını yaratmaq istəyən hər bir kəs ilk növbədə xalqın

canlı dilinə - onun dastanlarına və nağıllarına müraciət etməli, dilin daxili qanunauyğunluqlarını oradan çıxarmalıdır” [Çobanzadə, 1926, s. 112].

Aleksandr Samoyloviç isə məsələyə daha çox müqayisəli-tarixi aspektdən yanaşırdı. Onun çıxışında türk xalqlarının ortaq epik abidələri, xüsusən də «Kitabi-Dədə Qorqud» və «Manas» kimi dastanların ortaq türk mirası kimi öyrənilməsi ön plana çıxırdı. “A.Samoyloviç sübut etməyə çalışırdı ki, folklor nümunələri türk xalqlarının bir vaxtlar vahid bir mənəvi məkanda yaşadığını təsdiq edən ən güclü sübutdur. O, toplama işlərinin pərakəndə deyil, bütün türk respublikaları arasında koordinasiya şəkildə aparılmasını təklif edirdi” [Bakı Birinci Türkoloji Qurultayının stenogramı, 1926].

A.Samoyloviç dastanların, xüsusən də “Koroğlu” və “Manas” kimi abidələrin müqayisəli şəkildə öyrənilməsini türk xalqlarının mənşəyini müəyyən etmək üçün əsas metod kimi təklif edirdi. “Türk xalqlarının ortaq dastanları (eposu) onların tarixi birliyini sübut edən ən möhkəm elmi dəlildir; bu əsərlərin hər bir varyantı ortaq bir kökün fərqli budaqlarıdır” [Самойлович, 1926, стр. 150].

Qurultayın bu çıxışlarla gətirdiyi əss yenilik: folklor artıq yalnız nağıl və ya nəğmə deyil, xalqın etnogenezini (mənşəyini) və tarixi coğrafiyasını müəyyən edən strateji elmi mənbə kimi qəbul edildi. Bu üç alimin ortaq mövqeyi ondan ibarət idi ki, Azərbaycanın və digər türk respublikalarının bölgələrinə xüsusi ekspedisiyalar təşkil olunmalı, toplanan materiallar ciddi mətni-tənqid süzgəcindən keçirilməli və kataloqlaşdırılmalıdır. Məhz bu məruzələrdən sonra Azərbaycanda folklor toplama hərəkəti akademik müstəviyə keçdi, Vəli Xulufu və Hənəfi Zeynalı kimi alimlər bu yeni metodologiyayı dərhal tətbiq etməyə başladılar.

2. “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Manas” və digər dastanların ortaq türk mirası kimi dəyərləndirilməsi.

1926-cı il Birinci Türkoloji Qurultayda ortaq türk abidələrinin, xüsusən də “Kitabi-Dədə Qorqud” və “Manas” dastanlarının tədqiqi sadəcə ədəbi bir məsələ deyil, türk xalqlarının mənşə birliyini və mədəni bütövlüyünü sübut edən elmi platforma idi. Qurultay iştirakçıları bu abidələri müxtəlif türk respublikalarının lokal mülkiyyəti kimi deyil, bütün türklüyün ortaq tarixi «pasportu» kimi dəyərləndirirdilər. Məsələn, Aleksandr Samoyloviç öz məruzəsində qeyd edirdi ki, türk xalqlarının epik yaradıcılığı, xüsusilə dastanlar onların vahid kökdən gəldiyini göstərən ən möhkəm lingvistik və etnoqrafik dəlillərdir [Самойлович, 1926, стр. 148]. Samoyloviç «Koroğlu» və «Dədə Qorqud» kimi dastanların müxtəlif coğrafiyalarda fərqli variantlarla yaşamasının bu xalqların ortaq keçmişinin nəticəsi olduğunu vurğulayırdı.

Eyni zamanda, türk dünyasının böyük alimi Bəkir Çobanzadə abidələrə baxışda filoloji analizin vacibliyini ön plana çəkirdi. O, hesab edirdi ki, «Kitabi-Dədə Qorqud»un dilini öyrənmədən müasir türk dillərinin, o cümlədən Azərbaycan və Türkiyə türkcəsinin elmi qrammatikasını qurmaq qeyri-mümkündür, çünki bu

abidələr dilin genetik yaddaşını özündə saxlayır [Çobanzadə, 1926, s.112]. Çobanzadə üçün bu dastanlar həm də ortaq bir terminologiya yaratmaq üçün ən zəngin mənbə idi. Qurultayda digər mühüm çıxış edən akademik Sergey Oldenburq da folklorun qorunmasını strateji vəzifə hesab edərək vurğulayırdı ki, xalqın şifahi xəzinəsi olan bu dastanlar millətin mədəni varlığını sənədləşdirən canlı abidələrdir [Ольденбург, С. 1926, стр. 254].

Bu yanaşma dastanların təkcə ədəbi mətn kimi deyil, həm də xalqların “etnogenezi” (mənsəyini) müəyyən edən sosioloji sənəd kimi qəbul edilməsini təmin etdi. Qurultay iştirakçıları tərəfindən «Manas» və «Dədə Qorqud»un vahid bir türkoloji elmin obyektini kimi müəyyənləşdirilməsi sonrakı illərdə Azərbaycanda, Qazaxıstanda və Qırğızıstanda dastanşünaslıq məktəbinin yaranmasına həlledici təsir göstərdi. Məhz bu ortaq baxışın nəticəsi olaraq, qurultaydan sonra türk xalqlarının qədim abidələrinin vahid metodologiya ilə toplanması və nəşri hərəkatı geniş vüsət aldı.

1926-cı il Birinci Türkoloji Qurultayda folklorun qeydə alınması texnikası məsələsi elmi metodologiyanın ən mühüm və mübahisəli tərəflərindən biri idi. O dövrə qədər folklor nümunələri əsasən fərdi qeydlər və eşitmə yolu ilə kağıza köçürülürdü ki, bu da bir çox hallarda toplayıcının subyektiv yanaşması nəticəsində mətnin ritminin, melodiyasının və dialekt xüsusiyyətlərinin itməsinə səbəb olurdu. Qurultayda bu problemi kökündən həll etmək üçün fonograf və digər texniki vasitələrdən istifadənin mütləq bir tələb kimi irəli sürülməsi Azərbaycan folklorşünaslığında yeni bir dövrün başlanğıcı oldu. Akademik Sergey Oldenburq öz məruzəsində xüsusi olaraq vurğulayırdı ki, xalqın şifahi yaradıcılığını yalnız qələmlə qeydə almaq kifayət deyil, çünki bu yolla «xalq ruhunun» ən vacib elementi olan səs tonunu, vurğunu və intonasiyanı sənədləşdirmək mümkün deyil [Ольденбург, С. 1926, стр. 254]. O, folklorun «canlı sənəd» kimi qorunması üçün mexaniki qeydiyyat vasitələrinin tətbiqini elmi dürüstlük naminə zəruri sayırdı.

Bu texniki tələb xüsusilə Azərbaycanın bölgələrində - Şəki, Qazax, Qarabağ və Naxçıvan kimi zəngin dialekt bazasına malik areallarda aparılan ekspedisiyaların keyfiyyətini tamamilə dəyişdi. Fonografin tətbiqi sayəsində dastanların musiqi müşayiəti, eləcə də nağıl və bayatıların söylənmə tərzində olduğu kimi arxivləşdirilə bildi. Digər bir tərəfdən, Aleksandr Samoylovich də bu texniki yanaşmanı müdafiə edərək bildirirdi ki, türk xalqlarının müxtəlif coğrafiyalardakı ortaq abidələrini müqayisə etmək üçün vahid və dəqiq bir qeydiyyat bazası olmalıdır [Самойлович, 1926, стр. 148]. Qurultayın bu qərarı Azərbaycan elmində səsli arxivlərin (fono-arxivlərin) təməlinin qoyulmasına təkan verdi və Vəli Xulufu, Hənəfi Zeynallı kimi toplayıcıların fəaliyyətində elmi dəqiqliyin ən yüksək səviyyəyə çatmasını təmin etdi. Nəticədə, folklor sadəcə bir mətn yığını deyil, həm də dilin, musiqinin və tarixin eyni anda qeydə alındığı kompleks bir multimediya obyektini kimi dərk olunmağa başlandı.

3. İdeoloji təzyiq və “pantürkizm” ittihamı.

Qurultayın müəyyənləşdirdiyi ortaq türk əlifbası, ortaq terminologiya və türk xalqlarının kök birliliyinə əsaslanan folklor araşdırmaları sovet ideologiyası üçün ciddi təhlükə sayılırdı. 1930-cu illərin ortalarından etibarən elmi mühitdə «təmizləmə» əməliyyatları başladı. Qurultay iştirakçıları birbaşa Türkiyə kəşfiyyatı ilə əlaqədə və türk birliyi (pantürkizm) ideyalarını yaymaqda ittiham olundular. Xüsusilə, xalq dastanlarının, o cümlədən “Kitabi-Dədə Qorqud”un elmi tədqiqi “burjua millətçiliyi” kimi damğalandı. Bu dövrün acınacaqlı mənzərəsi budur ki, xalqın tarixini və dilini qorumaq üçün yola çıxan alimlər məhz bu «qoruma» fəaliyyətinə görə cəzalandırıldılar.

Qurultay qərarlarının icrasında və folklorun toplanmasında həlledici rol oynamış alimlərin demək olar ki, hamısı repressiya məşininin qurbanı oldu: Bəkir Çobanzadə: 1937-ci ildə həbs olundu. O, qurultayın əsas təşkilatçılarından biri və “pantürkizm ideoloqu” kimi ittiham edilərək güllələndi. Vəli Xulufu: Azərbaycan folklorunun ilk sistemli toplayıcısı və “Koroğlu” dastanının nəşrçisi idi. O da 1937-ci ildə “xalq düşməni” elan edilərək repressiyaya məruz qaldı. Hənəfi Zeynallı: Folklorşünaslıq elminin nəzəriyyəçisi, minlərlə folklor nümunəsini kataloqlaşdıran alim 1937-ci ildə güllələnməyə məhkum edildi. Aleksandr Samoyloviç: Qurultayın ən aktiv iştirakçılarından biri olan akademik, 1938-ci ildə “yapon kəşfiyyatçısı” və “pantürkist” ittihamları ilə edən olundu.

“1937-ci il repressiyaları folklorşünaslığı metodoloji bazasından məhrum etdi; qurultay iştirakçıları olan alimlərin məhvi həm də toplanmış minlərlə arxiv materialının itməsi və ya qadağan olunması ilə nəticələndi” [Qasımlı, 2012, s.184].

“Alimlərin məhkəmə materiallarında qurultay qərarlarına sadıqlıq bir növ “cinayət tərkibi” kimi təqdim olunurdu. Məsələn, Bəkir Çobanzadənin dindirilmə protokollarında onun türkdilli xalqlar arasında yaratmaq istədiyi elmi-mədəni əlaqələr “antisovet fəaliyyət” kimi qələmə verilirdi [Cavad, 2007, s.92].

Repressiyalar nəticəsində Azərbaycan folklorşünaslığı on illərlə geri düşdü. Qurultayın irəli sürdüyü ortaq türk abidələri ideyası qadağan edildi və folklor nümunələri yalnız «sinfi mübarizə» və «sovet quruculuğu» prizmasından öyrənilməyə başlandı.

Nəticə. Qurultayda qəbul edilmiş qərarlar və irəli sürülən metodoloji tələblər Azərbaycan folklorşünaslığının gələcək inkişaf vektorunu müəyyən etdi. Tədqiqatın nəticəsi olaraq aşağıdakı əsas məqamları vurğulamaq olar:

Qurultayın ən böyük töhfəsi folkloru “sadə xalq əyləncəsi” səviyyəsindən çıxarib, onu xalqın tarixini, etnogenezini və dil keçmişini öyrənən fundamental elm sahəsinə çevirməsi idi. Bu, şifahi xalq yaradıcılığının xalqın “mənavi pasportu” kimi qəbul edilməsinə yol açdı.

İlk dəfə olaraq folklorun toplanmasında fonoqraf kimi texniki vasitələrdən istifadə və dialekt xüsusiyyətlərinin olduğu kimi qorunması tələbi qoyuldu. Bu, «mətnin saflığı» prinsipini akademik standart səviyyəsinə qaldırdı.

“Kitabi-Dədə Qorqud” və “Koroğlu” kimi abidələrin lokal deyil, ortaq türk mirası kimi öyrənilməsi qərarı, Azərbaycan folklorunu beynəlxalq türkoloji kontekstə daxil etdi.

Qurultaydan dərhal sonra başlayan toplama hərəkatı və yaradılan elmi cəmiyyətlər, müasir Azərbaycan Folklor İnstitutunun və akademik dastanşünaslıq məktəbinin bünövrəsini qoydu.

1930-cu illərin repressiyaları bu elmi yüksəlişi fiziki olaraq dayandırsa da, 1926-cı ildə İsmailiyyə binasında cızılmış akademik xətt Azərbaycan elmində milli kimliyin və xalq yaddaşının qorunması üçün silinməz bir iz qoydu.

Ədəbiyyat

- Bakı Birinci Türkoloji Qurultayının stenoqramı (1926). Bakı: Azərnəşr.
- Cavad, C. (2007). Azərbaycanda türkoloji konfranslar: 1926–2006. Bakı: Elm.
- Çobanzadə, B. (1926). Türk lisanlarının metodik qrammatikası və dialektologiya məsələləri. Birinci Türkoloji Qurultayın materialları, Bakı.
- Qasımlı, M. (2012). Azərbaycan folklorşünaslığının təşəkkül tarixi. Bakı: Yazıçı.
- Ольденбург, С.(1926). Собрание и изучение фольклора. Первый Всесоюзный Тюркологический Съезд: Стенографический отчет. Баку.
- Самойлович, А. (1926). Современное состояние и ближайшие задачи изучения турецких языков. Первый Всесоюзный Тюркологический Съезд: Стенографический отчет. Баку: Общество обследования и изучения Азербайджана.

Rəyçi: akademik Muxtar İmanov